

Architektai Fontanos Abiejų Tautų Respublikoje. Klano istorija

Aukse Kaladžinskaitė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, 08105 Vilnius

El. paštas kaladzinskaite.aukse@gmail.com

Straipsnio tikslas – aptarti kraujo ryšiais susietų architektų Fontanų klaną, pristatyti grupuotės narių tarpusavio giminystę bei giminines sąsajas su kitais žinomais Europos menininkais, įvertinti šio socialinio tinklo vaidmenį XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės architektūros raidai.

RAKTAŽODŽIAI: XVIII a., architektūra, architektai, genealogija, klanas, giminė, šeima, ryšiai, Fontana, architektų Fontanų šeima, italai, Tičinai, Lombardija, Abiejų Tautų Respublika, Vilnius, Varšuva, Gardinas, Vitebskas, Rusija

Pristatoma tema nėra grįsta naujų archyvinių dokumentų atradimais. Nagrinėjamo klausimo naujumas – į architektus Fontanas žvelgti kaip į specifinį socialinį darinį. Fontanų šeima kaip reiškinys Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) kultūros kontekste neanalizuotas, jie tirti kaip atskiri individai, kūrėjai, menčiau akcentuojant giminystės ryšius bei jų reikšmę karjerai, kūrybai. Netirta tų ryšių įtaka Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) XVIII a. architektūros raidai.

Minėtinos svarbiausios ir aktualiausios, tiesiogiai su architektų Fontanų tyrimais susijusios, publikacijos¹. Platesnio, europinio, konteksto pažinimui svarbi jungtinio autorių kolektyvo studija, skirta XVI–XVIII a. dabartinio Šveicarijos ir Italijos pasienio regiono architektams Fontanom². Joje pristatyti populiarią Fontanų pavardę turėjusių architektų kūrybos ir veiklos tyrimai, jungiant juos su socialinės istorijos aspektais (meistrų migracija, socialinė padėtis, ryšiai su

¹ LDK italų menininkų veiklos istoriografija plati ir įvairialypė. Dalį tyrimų iki 2011 m. savo publikacijoje apžvelgė Anna Sylwia Czyż (*Czyż* 2013: 61–73). Italų imigracijos procesus ir integraciją į vietinį socialumą Lietuvoje ir Lenkijoje, italus Vilniaus miestiečių valdančiajame elite XVII a. II pusėje ir XVIII a. I pusėje savo publikacijoje aptarė Aivas Ragauskas (*Ragauskas* 2000: 178–205). Vilniaus laterano kaunininkų ir Pažaislio kamaldulių vienuolynuose dirbusių italų kilmės dailininkų ir architektų veiklą pristatė Mindaugas Paknys (*Paknys* 2009: 411–420; *Paknys* 2013). Reikėtų prisiminti ir Rūsčio Kamuntavičiaus akademines publikacijas bei mokslo populiarinimo darbus (*Kamuntavičius* 2005: 125–145; *Kamuntavičius* 2014: 233–261; prieiga per internetą: <<https://www.ldk-ticino.info/>>). Tarp naujausių ir reikšmingų publikacijų išskirčiau Rūtos Janonienės straipsnį, skirtą italų kilmės inžinieriaus ir architekto Giovanni Battisto Frediano biografijai (*Janonienė* 2015: 13–43).

² *Studi sui Fontana* 2008.

valdančiuoju elitu ir t. t.) bei bandant pirmą kartą sudėlioti painų ir intriguojantią po visą Europą, įtraukiant ir ATR, pasklidusių Fontanų genealoginį medį. Fontanų bei kitų giminystės ryšiais su jais susijusių Varšuvos architektų veiklos pažinimui labai vertingas XVI–XVIII a. Varšuvos aplinkos architektų ir statytojų žodynas³. Giuseppės Fontanos veiklos masto nužymėjimas ir įtvirtinimas istoriografijoje priklauso Wojciechui Boberskiui, kurio tyrimai tapo impulsu gilintis į architektų Fontanų poveikio LDK XVIII a. architektūros raidai problemą⁴. Architekto Paolo Antonio Fontanos veiklai pažinti reikšmingiausias darbas, atliktas remiantis atrastais vertingais istoriniais šaltiniais Italijos, Lenkijos ir Ukrainos archyvuose, yra Józefo Skrabaskio monografija⁵. Aistės Paliušytės straipsnyje, skirtame Lydos seniūno Juozapo Scipiono architektūros užsakymams, pateikiamas naujas istorinis faktas praplečia žinias apie Paolo Antonio Fontanos veiklos geografiją ir užsakovų ratą⁶. Straipsnio autorės tyrimai plačiau įtraukia Fontanas į lietuviakalbę istoriografiją. Fontanų šeimos saitai iš dalies yra aptarti trijuose publikuotuose straipsniuose, tačiau čia giminystės linijos tik papildė kitus gvildenamus klausimus, ryšiai nebuvo detalai rekonstruoti ir pristatyti⁷.

Tęsiama tyrimui reikalingas platesnis kontekstas. Giminystė grįsta architektų, inžinierių sąjunga įvardijama klanu, galvoje turint vieną iš sąvokos apibrėžimų, nurodančių, jog tai bendrų interesų išvien veikianti žmonių grupė.

XVII a. viduryje Vilniui netekus karališkos rezidencijos statuso, dailės ir architektūros mados diktatą perėmė Varšuva, sugertas ir adaptuotas europines architektūros tendencijas skleisdama Respublikos teritorijoje. Nuo šiol čia telkėsi pagrindinės architektų, inžinierių, statytojų pajėgos. Varšuva tapo pagrindine karjeros ir uždarbui siekiančių architektų buveine bei aukščiausio meistrystės lygio specialistų paieškos ir samdos vieta. Statybos sektoriaus atsigavimas po Šiaurės karo ir maro epidemijos, Varšuvos miesto urbanistinė plėtra, valdovo architektūros ir statybos poreikiai sukūrė puikias sąlygas architektų karjerai. Tokioje terpėje išgarsėjo keliolika architektų, tačiau tik Fontanom ir kitiems su jais giminystės saitais susietiems architektams pavyko gauti ne tik pačias aukščiausias ir geriausias apmokamas pareigybes, bet ir išplėsti savo veiklos ribas, apimant daugelį Respublikos teritorijų.

Pristatomi faktai leidžia manyti, jog tai buvo išvien veikianti žmonių grupė, vienijama bendro tikslo. Tradicija, jog sūnūs perima tėvo profesiją, buvo būdinga

3 *Słownik architektów* 2016. Tai ATR architektūros tyrinėtojams labai svarbus ir vertingas veikalas, pateikiantis ne tik konkretaus architekto gyvenimo ir kūrybos faktus, bet kartu sisteminantis archyvinius šaltinius, skelbęs tyrimus, išlikusius piešinius bei projektus. Biogramų visumoje ryškėja ATR sostinės ir kitų regionų architektūros poreikiai, stambiausi užsakovai, užmokesčio klausimai, architekto socialinės padėties kaita ir t. t.

4 *Allgemeines* 2004: 123–128; Boberski 1999: 33–51; Boberski 2000: 105–148; Boberski 2002: 323–358; Boberski 2006: 97–153; Boberski 2013: 793–838.

5 Skrabski 2007.

6 Paliušytė 2007: 46, 49–57.

7 Kaladžinskaitė 2012: 285–300; Kaladžinskaitė 2018: 259–277; Kaladžinskaitė 2019: 271–282.

daugeliui amatininkų, čia negalime išskirti ir architektų. Nestinga pavyzdžių, kai architektų sūnūs ir net anūakai rinkosi tą pačią specialybę, antai Rocco Solari, atvykusio į Varšuvą XVIII a. pradžioje, sūnūs Antoni ir Giuseppè Caetano bei anūkas Bonawentura taip pat tapo architektais⁸. Tačiau Fontanos čia išskirtiniai ne tuo, jog sukūrė profesinę dinastiją, bet savo ambicijomis ir užmojais.

Šveicarijos-Italijos pasienio regiono meistrams ATR buvo žinoma, į ją kelius buvo pramynusios kelios išeivių kartos. XVII a. II pusėje – XVIII a. pradžioje Varšuvoje dirbusių italų meistrų biogramų duomenys rodo, jog didelė dalis jų buvo susiję artimesniais ar tolimesniais kraujo ryšiais ar bent bičiuliškais santykiais ir, tikėtina, tarpininkavo tėvynainių atvykimui į Respublikos sostinę. Klanui priskirtų narių ir su jais giminystės ryšiais susijusių atvykėlių kilmės geografija rodo, jog visi jie buvo iš to paties krašto, iš dviejų, vienas nuo kito vos per 26–28 kilometrų nutolusių „taškų“. Pirmas „taškas“ – tai Tičino kantono piečiausioje dalyje, nuo likusios kantono dalies atskirtoje Lugano ežeru, greta viena kitos esančios Mendrizijaus (*Mendrisio*), Novazano (*Navazzano*) ir Brusata (*Brusata*) vietovės, o antrasis – Lombardijos regione, dabartinės Komo provincijos teritorijoje, Valsoldos komunoje, Lugano ežero pakrantėje ir kalnų šlaituose įsikūrusios Albogasio (*Albogasio*), Kastelo (*Castello*), San Mamete (*San Mamette*) gyvenvietės. Ilgą laiką šios apylinkės priklausė Milano hercogystei. Iki dabar Lugano ežero pakrantės regionas, kurį dalijasi dvi valstybės, yra išlaikęs kultūrinį, etninį vientisumą.

Pirmieji Fontanų pavardę turintys architektūros ir lipdybos amato atstovai ATR pasiekė jau XVII a. II pusėje, tačiau Fontanų klaną pradininkais teisinga laikyti Giuseppę Giacomo ir Domenico Fontanas, į Respubliką atvykusius XVII a. pabaigoje. Juos čia veikiausiai pakvietė dėdės iš mamos pusės, architektai Domenico ir Giovanni Battista Ceroniai, maždaug nuo 1680 m. gyvenę ir dirbę Varšuvoje⁹. Tikėtina, kad į Varšuvą sūnėnus galėjo pakviesti gilinti amato įgūdžius bei praktikuotis prie tuo metu statomos pranciškonų Šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčios.

Broliai Ceroniai buvo giminės ne tik Fontanomams, jie giminiavosi su architektais Carlo ir Francesco Ceroniais, Giuseppe Simone'u Belloti, Isidore'u Affaitati, Giuseppe Piola¹⁰. Analizuojant žinomus duomenis akivaizdu, kad šioje italų imigrantų bendruomenėje XVIII a. ryškiausiai iškilo būtent Fontanų giminė. Jos kilmė tampa aktualiu klausimu: kas tie broliai Fontanos, iš kur atvyko, kas jų protėviai? Kuo vertėsi judviejų tėvas ir senelis, nežinoma, tačiau sąsajų su architekto profesija giminėje būta¹¹. Keli garsūs Europos meistrai buvo kilę iš tos pačios giminės šakos. Tarp prosenelio Giovanni Giacomo Fontanos brolio Francesco Amadeo palikuonių

8 *Słownik architektów* 2016: 430–443.

9 *Słownik architektów* 2016: 91–92, 94–96.

10 *Słownik architektów* 2016: 91.

11 Tėvas Giacomo Fontana buvo gana pasiturintis, laikytas vienu turtingiausių Balerno parapijoje žemvaldžių, kuriam priklausė dvi žemės valdos bei miškas ir ganyklos Brusatoje (*Studi sui Fontana* 2008: 441).

buvo iškilūs ir žinomi architektai. Pavyzdžiui, architektas ir skulptorius Berninio mokinys Carlo Fontana (1638–1714), pastarojo sūnus architektas Francesco Fontana (1668–1708) bei anūikai: architektas, raižytojas Filippo Vasconi (1688–1730) ir architektas Mauro Fontana (1701–1767)¹².

Tekste aptariami pagrindiniai ryšiai smulkiau nurodyti prieduose pateiktose genealoginio medžio ir giminystės ryšių rekonstrukcijose. Manoma, jog į Respubliką broliai Fontanos atvyko kartu. Giuseppè Giacomo pirmą kartą šaltiniuose fiksuojamas 1698 m., kai buvo pakviestas dirbti Lietuvos pakanclerio Stanislovo Antano Ščiukos dvare Ščučine (*Szczuczyn*), Palenkės vaivadijoje. 1715 m. Giuseppè Giacomo persikėlė į Varšuvą, išplėtojo profesinę karjerą, įsigijo nekilnojamojo turto, ilgainiui pelnė karališkojo architekto pareigybę. Keli sūnūs iš gausios 12 vaikų šeimos tapo profesijos ir veiklos tęsėjais¹³. Daugiausia žinoma apie tris: Giacomą, Giuseppę ir Giovannį Canzio¹⁴. Antros kartos jau Respublikoje mišriose šeimose gimę Fontanos polonizavosi, o vardai, pasirašant įvairaus pobūdžio dokumentus, įprastai vartoti lenkiška forma – Jakub, Józef, Jan Kanty.

Domenico pirmieji gyvenimo metai Respublikoje nedokumentuoti, galbūt dirbo kartu su broliu Ščučine. Aiškesnė jo gyvenimo linija brėžiama maždaug nuo 1719 m., kai įsikuria Gardine. 1722–1726 m. vedė Starodubo pavieto pasiuntinio seime Mykolo Leono Peresviet-Soltano (Pereśviet-Soltan) dukrą, susilaukė 4 vaikų. Architektūros veiklą plėtojo Gardine ir jo apylinkėse¹⁵.

Giuseppės Giacomo Fontanos pasiekimai, karjera, ryšiai su užsakovais padėjo įsitvirtinti ne tik jo sūnams, bet ir giminaičiams bei kraštiečiams. Pavyzdžiui, išrūpino į ATR atvykusiam Paolo Antonio Fontanai architekto vietą vieno iš įtakingiausių to laiko magnatų, LDK didžiojo maršalo Pauliaus Karolio Sanguškos dvare¹⁶. Yra išlikęs jo 1726 m. rašytas rekomendacinis laiškas maršalui, kuriame siūlo Paolo Antonio paslaugas¹⁷. Ar Paolo Antonio Fontana buvo giminė broliams Fontanom, tiksliai nežinoma. Paolo Antonio Fontanos veiklos tyrinėtojai linkę manyti, jog giminystės saitai egzistavo. Pagrindo spėjimui suteikia naudotas identiškas giminės herbas bei faktas, kad laiške Sapiegai Giuseppè Giacomo Fontana jį vadino *rodzony mój*,¹⁸ o tai galėjo reikšti ir artimą giminaitį, ir kilusį iš to paties

12 *Studi sui Fontana* 2008: 438–441, 514. Brolių Fontanų mamos Orsoli Ceroni giminėje taip pat buvo architekto amatu besiverčiančių asmenų – tai minėti dėdės bei kiti giminaičiai Ceroniai, dirbę Varšuvoje. Tolimi giminystės ryšiai veikiausiai siejo ir su žymiu XVIII a. II pusės Pjemonto regiono architektu Carlo Ceroniu (1749–1816), gimusiu San Mamete, architekto Antonio Ceronio ir Giacomas Fontanos šeimoje (Facchin 2015: 91–107).

13 Enciklopedijose ir biografiniuose žodynuose nurodoma, jog turėjo 13 vaikų, tačiau Prowidencja Fontana priskirta klaidingai.

14 Uruski 1907: 46–47; *Słownik architektów* 2016: 130–131, 137–152.

15 Kaladžinskaitė 2018: 259–277.

16 Paolo Antonio Fontana iš gimtojo Kastelo į ATR išvyko 1723 m. kovo 2 d. (Skrabski 2007: 19).

17 Skrabski 2007: 20, 48.

18 Skrabski 2007: 19–20, 48.

krašto¹⁹. Galbūt Paolo Antonio ir brolius Fontanas jungė svainystė. Paolo Antonio Fontanos seserį Martą Maddaleną Margheritą 1717 m. vedęs Francesco Fontana gali būti tapatintinas su Giuseppės Giacomo ir Domenico broliu, kurio pilnas vardas, remiantis metrikų įrašais, buvo Francesco Maria Giuseppè²⁰.

Tikėtina, jog Francesco Maria Giuseppè Fontana, gimęs 1682 m., buvo tas pats Francesco Fontana, maždaug 1706–1713 m. dirbęs Rusijoje²¹, vykdydamas caro Petro I ir jo artimiausio bendražygio bei favorito kunigaikščio Aleksandro Danilovičiaus Menšikovo (Александр Данилович Меншиков) užsakymus, ir palikęs pėdsaką Maskvos bei Sankt Peterburgo architektūros raidoje²². Įdomu yra tai, jog šis architektas palaikė ryšius su Vatikano diplomatu Girolamo Grimaldi, nuo 1712 m. ėjusiu apaštališkojo nuncijaus pareigas ATR ir rezidavusiu Varšuvoje. Su juo Francesco Fontana asmeniškai susirašinėjo, informuodamas apie Sankt Peterburgo katalikų bendruomenės reikalus²³. Yra išlikę judviejų korespondencijos

19 Išlikusi Paolo Antonio Fontanos asmeninės korespondencijos dalis, saugoma giminės archyve, leido tyrinėtojams geriau pažinti jo asmenį. Laiškai šeimai buvo siunčiami reguliariai, kas 2–3 mėnesius. Dažniausiai juos perveždavo Tomasso Bellotti (veikiausiai architektas, architekto Giuseppės Simone 'u Bellotti sūnus ir pusbrolis pagal mamos Martos Bellotti liniją, atvykęs į ATR apie 1730 m.) bei Domenico Paracco. Laiškai mamai, svainiui, sūnui Giovanniui Paolo atspindi itališkos tapatybės branginimą, gimtinės ilgesį ir svajones į ją sugrįžti. Paolo Antonio palaikė nenutrūkstanius ryšius su savo artimaisiais, finansišškai juos rėmė. Uždirbtų pinigų dalį investuodavo į žemių ir vynuogynų įsigijimą Tičino, Lugano, Komo ir Milano apylinkėse, taip ruošdamas palankias sąlygas grįžimui ir kapitalą vaikų ateičiai. Labai rūpinosi vaikų edukacija (jėzuitų mokyklą baigusius sūnus Giovanni Paolo ir Giuseppè Stefano 1756 m. išsiuntė tolesnių studijų į gimtinę, ten jie ir liko). Pašlijus sveikatai sugrįžti į tėvynę nebepajėgė. Po jo mirties 1765 m. našlė su dukterimis iš šeimos dvarelis Iziaslave (*Zaslav*, Voluinės vaivadija) persikėlė į Lvovą (Skrabski 2007: 23–30; *Studi sui Fontana* 2008: 415; *Słownik architektów* 2016: 55–58).

20 *Studi sui Fontana* 2008: 520. Vertėtų pažymėti, jog Paolo Antonio bei Giuseppè Giacomo jungė ir finansiniai sandėriai. Antai ne vieną kartą savo vykdomoms statyboms reikalingas medžiagas Paolo Antonio pirko iš Giuseppės Giacomo (Skrabski 2007: 51, 65).

21 XVIII a. pradžioje Europos amatininkams, menininkams, statytojams Rusija atsiveria kaip nauja darbo paieškų vieta. 1702 m. balandžio 16 d. caras Petras I pasirašė ir išplatino manifestą, kviečiantį įvairių profesijų žmones atvykti į Rusiją. Sudariusiems darbo sutartį buvo garantuojamas kelionės išlaidų padengimas, tikybos laisvė, deramas atlygis ir galimybė laisvai, be kliūčių palikti tarnybą. Caro interesai, ambicijos ir užmojai modernizuoti kraštą sparčiai augino įvairių sričių specialistų poreikį bei du Rusijos miestus – Sankt Peterburgą ir Maskvą (*Полное собрание* 1830: 192–195). Sankt Peterburgo katalikų bendruomenės 1710–1740 m. metrikų knygų tyrimai rodo, jog gausiausia imigrantų grupę sudarė vokiškai kalbantys atvykėliai, antroje vietoje – itališkai, trečioje – prancūziškai, ketvirtoje vietoje buvo lenkiškai kalbantys ATR gyventojai. Mažiausią tautinę grupę sudarė olandai ir armėnai (Андреев 2019: 6–15).

22 Francesco Fontana 1708–1709 m. Maskvoje rekonstravo kunigaikščio A. D. Menšikovo rūmų Vokiečių slabadoje fasadą. Manoma, jog tuo pačiu metu dalyvavo statant Maskvos komendanto kunigaikščio Matvejaus Petrovičiaus Gagarino (Матвей Петрович Гагарин) rezidenciją. 1710–1713 m. kartu su architektu Domenico Trezziniu statė kunigaikščio A. D. Menšikovo rūmus Vasilijaus saloje Sankt Peterburge, dalyvavo statant A. D. Menšikovo Didžiuosius rūmus Oranienbaume (Ораниенбаум). 1712 m. dirbo A. D. Menšikovui Maskvoje. Neabejojama, jog Francesco Fontana vykdė ir caro Petro I užsakymus, nes oficialiai dirbo valstybės tarnyboje (Малиновский 2008: 63–67).

23 Francesco Fontana priklausė Sankt Peterburgo katalikų bendruomenei, buvo jos tarybos nariu (Самыловская 2013: 156; Самыловская 2016: 70, 133, 142, 148; Андреев 2019: 6–15).

fragmentai²⁴. 1713 m. Francesco Fontanai išduotas sutikimas palikti tarnybą ir leidimas grįžti į gimtinę²⁵. Apie jo kilmę ir likimą išvykus iš Rusijos architektūros istorikai neturi jokių duomenų. Dar vienas įdomus faktas, tarsi plonas siūlas galimoms interpretacijoms apie Fontanų šeimos sąsajas su Rusijoje dirbusiu bendrapavardžiu, yra tas, jog Giuseppè Giacomo Fontana savo dvarelį Varšuvoje vienu metu nuomojo Rusijos diplomatui kunigaikščiui Gregorijui Fiodorovičiui Dolgorukovui (Григорий Фёдорович Долгоруков)²⁶.

Minėtas Paolo Antonio Fontanos svainis Francesco Fontana taip pat buvo Domenico Merlinio krikštatėvis. Domenico Merlinis yra dar vienas architektas, kurį galima priskirti Fontanų klanui. Vos 16 metų sulaukęs Domenico Merlinis į Varšuvą atvyko 1746 m., lydintas Paolo Antonio Fontanos²⁷. Čia jo globą ir profesinį ugdymą perėmė Giuseppès Giacomo Fontanos vyriausiasis sūnus Giacomo²⁸, XVIII a. viduryje jau tapęs žinomu architektu ir savo tėvo veiklos tęsėju. Domenico Merliniui Fontanos buvo giminės iš mamos pusės. Manoma, jog ji buvo Giuseppès Giacomo bei Domenico brolio, galbūt Prospero Marsilio, dukra ir Giacomo Fontanos pusseserė. Domenico Merlinis kurį laiką dirbo kartu su Giacomo, gilindamas savo įgūdžius. Giacomo proteguojamas apie 30-tus savo gyvenimo metus jau pelnė architekto ir sekretoriaus pareigas Augusto III dvare. 1773 m. mirus Giacomui, svarbiausias karališkojo ir Respublikos architekto titulas atiteko Merliniui²⁹. Tai, kad Fontanų ir Merlinių šeimos buvo artimos, liudija ir faktas, kad 1734 m. viešnagės tėvo gimtinėje metu Giuseppè pakrikštijo savo pusseserės dukrą, Domenico Merlinio seserį Mariją. Jis tapo ir Paolo Antonio Fontanos sesers Martos Maddalenos Margheritos ir Francesco Fontanos, spėjamo dėdės, dukros krikšto tėvu³⁰.

24 D' Haarlem 1942: 50.

25 Малиновский 2008: 65.

26 *Słownik architektów* 2016: 132. Gregorijus Fiodorovičius Dolgorukovas (1657–1723) – kunigaikštis, diplomatas, senatorius, 1701–1706, 1709–1712, 1715–1721 m. Rusijos pasiuntinys ATR. Žymus tuo, jog savo dvaro valdose Podmoklovo (*Подмоклово*, dabart. Maskvos apskritis) 1714–1722 m. pastatė unikalų ir išskirtinę to meto Rusijos architektūros kontekste švč. Dievo Motinos cerkvę. Tai vienas vertingiausių Petro I epochos architektūros paminklų. Išskirtinių barokinių formų rotondos plano cerkvės su kupolu fasadą puošė apaštalių ir evangelistų skulptūros. Manoma, kad tokio projekto sumanymui G. F. Dolgorukovą pastūmėjo 1697 m. kelionės po Italiją įspūdžiai. Tačiau negalima atmesti ir prielaidos, jog jo pasaulėžiūrai ir estetiniam suvokimui įtakos turėjo rezidavimas ATR sostinėje. Neabejojama, jog nežinomo autoriaus projektą G. F. Dolgorukovas atsivežė iš Europos, statybos darbus atliko vietiniai meistrai (Михайлов 1985: 64–70; Крюков 2019: 13–14, 23–37).

27 Domenico Merlinio šeima, tėvas Francesco Merlinis ir mama Anna Maria Fontana, glaudžiais ryšiais buvo susijusi su Paolo Antonio Fontanos artimaisiais. Domenico Merlinio krikštatėvais buvo Paolo Antonio Fontanos svainis Francesco Fontana ir pusbrolio Christoforo Fontanos duktė Maria Fontana (Skrabski 2007: 24).

28 Skrabski 2007: 24.

29 *Słownik architektów* 2016: 314–319.

30 Skrabski 2007: 20, 24.

Fontanų klanui galima priskirti ir Domenico Merlinio pusbrolius architektus Paraccas³¹, su jų šeima glaudžius ryšius palaikė ir Paolo Antonio Fontana³². Neabejotina, kad giminių dėka Antonio Ludovico Paracca rado tarnybą Lietuvos didžiojo raštininko Konstantino Liudviko Pliaterio dvare Kraslavoje. Kartu ar kiek vėliau atvyko ir jo jaunesnysis brolis Domenico Francesco Paracca³³. Žinoma, jog pastarasis 1766 m. Dusetose Emerencijonos Liudvikos Pliaterienės užsakymu statė dvaro rūmus³⁴.

Analizuoti istoriniai duomenys leidžia manyti, jog jaunosios kartos, panorusios tapti architektais, edukacija vyko giminės rate. Toks mokymosi būdas, kada profesijos įgūdžiai įgyjami pas patyrusį meistrą, dažnai tėvą, dėdę ar tolimesnį giminaitį, buvo vyraujantis visoje Europoje, retam buvo prieinamos akademinės studijos³⁵.

Apibendrinant galima teigti, jog XVIII a. viduryje tarp kitų architektų ryškiausiai sužiba Fontanos, kurie įsiliejo į Saksų dvaro aplinkoje dirbusių menininkų elitą, išplėtojo ryškią profesinę karjerą, įgijo stabilią socialinę ir finansinę padėtį. Konkuruodami su dvare proteguojamais vokiečių kilmės architektais, nepaisant provokiškos valdovų orientacijos, Fontanos meistriškai laviravo, neprarasdami savo pozicijų, o plėsdami savo veiklos ribas. Fontanų biografiniai ir architektūrinės veiklos duomenys rodo, jog jie sudarė kraujo ryšiais grįstą socialinį tinklą. Šio konstrukto bandymas įsitvirtinti ir lyderiauti Respublikos architektų veiklos sferoje galėjo būti sąmoningas siekis, kurį vykdė proteguodami grupei priklausančius narius ir taip stiprindami giminės pozicijas ir įtaką profesinėje erdvėje. Troškimą užvaldyti pelningiausius užsakymus liudija ir 1728 m. Giuseppės Giacomo laiškas savo tautiečiui architektui Antoniui Buzzinui, kuriame užsimena apie norą monopolizuoti karališkuosius Saksų architektūros užsakymus³⁶.

31 Antonio Ludovico Paraccą 1722 m. Kastelo miestelio bažnyčioje pakrikštijo Domenico Fontana, Cristoforo Fontanos sūnus, ir Anna Maria Fontana, Francesco Merlinio žmona ir Domenico Merlinio mama. Tėvai – Domenico Andrea Ludovico Carlo Paracca ir Margarita Marta Maria iš Merlinių. Krikšto įrašo faksimilė publikuota <<http://www.artisticinesineuropa.ch/ita/artistiII-pae-ped-ita.html>>. Cristoforo Fontana buvo Paolo Antonio Fontanos pusbrolis (Skrabski 2007: 24; Karpowicz 2008: 5).

32 Giminytės ryšiai Paraccų šeimą siejo ir su architektu Paolo Antonio Fontana. Paraccos ne kartą minimi jo korespondencijoje. Domenico Paracca buvo prašomas prižiūrėti Paolo Antonio Fontanos šeimos namo Kastelo miestelyje remontą. Veikiausiai tas pats Domenico Francesco Paracca retsykais į giminę atveždavo Paolo Antonio Fontanos laiškus (Skrabski 2007: 23, 26, 317, 319, 323–324; Karpowicz 2012: 44).

33 Karpowicz 2008: 5–10; Karpowicz 2012: 44–48.

34 *LVI A. F. 1276. Ap. 1. B. 292: 12, 12v.*

35 Išimtimi tarp Fontanų gali būti Giuseppės Giacomo vyriausiasis sūnus Giacomo, kurio edukacijai tėvas skyrė daugiau kaip šešis tūkstančius auksinų ir 1731 m. dvejiems metams išsiuntė studijuoti į Italiją ir Prancūziją. Nežinoma, kokio tipo tai buvo mokslai, – pažintinė kelionė tyrinėjant kitų šalių architektūros pavyzdžius, akademinės studijos ar įgūdžių gilinimas kurio nors architekto dirbtuvėse. Spėjama, jog Giacomo patirties galėjo semtis pas prancūzą auksakalį, skulptorių, tapytoją, dekoratorių ir architektą Juste'ą Aurèle'į Meissonier. Tas pats Giacomo, būdamas bevaikis, 1773 m. surašytame testamente 27 000 auksinų skyrė brolio Giuseppės sūnų mokslams (Skrabski 2007: 18; *Słownik architektów* 2016: 138).

36 *Słownik architektów* 2016: 133.

Remiantis Fontanų šeimos narių ir jų giminaičių biografijomis ir veiklos faktais, galima daryti prielaidą, jog Fontanos stengėsi kuo plačiau „įdarbinti“ šeimai priklausančius narius ne tik sostinėje, Lenkijos karalystės žemėse, bet aprėpti ir LDK erdves. XVIII a. 1–3 dešimtmetyje tam buvo puikios sąlygos, nes LDK architektūros padangėje neturėjo konkurentų³⁷. Šalies teritorijos „dalybos“, kurias nulėmė ne tik numanomi tikslai, bet ir gyvenimiškos aplinkybės, santykiai su užsakovais, vyko taip: Giuseppei Giacomui, o vėliau jo sūnams Giacomui, Giovanniui Canzio bei giminaičiui Domenicui Merliniui pavyko įsitvirtinti karališkojo dvaro orbitoje ir teko sostinė, Mazovijos, Ravos, Palenkės vaivadijos bei Palenkės ir Trakų vaivadijų pasienis. Domenico Fontana įsitvirtino Trakų vaivadijoje. Skurdūs šaltiniai rodo brolius Giuseppe Giacomui bei Domenico XVIII a. 3–4 dešimtmečių sandūroje dirbus ir Vilniuje. Giuseppe profesinės karjeros pradžioje dirbo Gardine, Stalovičiuose (*Stołowicze*, Naugarduko vaivadija), bandė įsitvirtinti Vilniuje, kurį laiką čia gyveno, dirbo, čia sukūrė šeimą (apie 1740 m. vedė velionio italų kilmės architekto, Vilniaus magistrato tarėjo Giovanni Pensos dukrą³⁸). Tačiau miesto dailiųjų amatų, statytojų ir dailininkų bendruomenėje, kurioje vyravo vokiškai kalbantys meistrai, neprito, dominavusių meistrų iš architektūros sektoriaus buvo išstumtas. Daugiausiai veiklos pėdsakų jis paliko greta savo naujosios gyvenamosios vietos – Vitebsko, Polocko, Mstislavlio vaivadijose. Pavieniai šaltiniai fiksuoja Vitebsko žemėse drauge su Giuseppe dirbus ir jaunesnį brolių Carlo³⁹. Paolo Antonio Fontana profesinę veiklą vykdė Liublino, Voluinės ir Brastos vaivadijose. Giminei priskirtini broliai Paracco dirbo Pliaterių dvaruose Livonijos vaivadijoje ir Vilniaus vaivadijos šiauriniame pakraštyje. Nors dauguma architektūros projektų buvo realizuota Lenkijos karalystėje, tačiau LDK XVIII a. architektūros raidoje Fontanų klanas paliko ryškų pėdsaką. Lig šiol šis indėlis nebuvo vertintas, o reiškinys neįtrauktas į LDK architektūros tyrimų mokslinę apyvarą.

XVIII a. LDK architektūra ir dėlė gana ilgai tirta izoliuotai, neregint jos bendrame ATR kontekste. Ir nors federacinės valstybės vidaus siena egzistavo, tačiau ne tik architektūros ir dailės idėjos, mados laisvai cirkuliavo, nebuvo varžomas ir meistrų judėjimas. Fontanų šeima, ypač Giuseppe, XVIII a. LDK architektūrai dovanojo stilistinę kryptį – „klasicistinę“, arba „santūrijų“, baroką, kuriame pynėsi Šiaurės Italijos manierizmo atgarsiai, asketiškos, rūsčios Romos brandžiojo baroko tradicijos su Varšuvos aplinkoje

37 1700–1721 m. – laikotarpis, kurio metu vyko Šiaurės karas, kilo maro pandemija, badas; tai neproduktyviausias ir mažiausiai dokumentuotas periodas LDK baroko epochos dailės istorijos raidoje.

38 Architektas, lipdytojas Giovanni (Jan, Joannes) Pensa LDK minimas maždaug nuo 1683 metų. Vilniuje įsikūrė apie 1700 m., 1716 m. tragiškai žuvo. Dirbo kartu su lipdytoju Giovanni Pietro Perti statant Mikailiškių atgailos kanauninkų Šv. Mykolo bažnyčią, buvo jo testamentu liudytojas. 1712 m. pradėjo municipalinę karjerą, tapo magistrato suolininku, 1715 m. išrinktas tarėju. Galėjo būti pažįstamas su kitais italų meistrais, XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje dirbusiais ATR: Giovanni Pietro Perti broliu, lipdytoju Antonio Perti, lipdytojais Giovanni Battista Merli ir Giovanni Maria Galli, architektais Pietro Puttinu, Giovanni Battista Fredianu, broliais Ceroniais ir Fontanomis (Ragauskas 2000: 200–203; *Lietuvos dailininkų* 2005:111, 183, 207, 209–210; Jamski 2014).

39 Minimas brolis Carlo gali būti tapatintinas su vienu iš jaunesnių brolių – Carlo Antonio Gasparu arba Carlo Domenico Giacomui (Boberski 2013: 807).

transformuotomis idėjomis, formų variacijomis, kilusiomis sekant tokiais prekursoriais kaip Tylmanas van Gamerenas. Ši stilistinė kryptis sulaukė plataus atgarsio. XVIII a. LDK baroko architektūros arenoje ji rungėsi su pagrindine savo varžove – Vilniaus vėlyvojo baroko mokykla.

Pabaigai detalė, susijusi su architektų Fontanų palikuonimis. Viena garsiausių XIX a. Lenkijos kultūros moterų – rašytoja, dramaturgė, vertėja, pedagogė Klementyna Hoffmannowa – buvo Prowidencijos Fontanos anūkė. Manyta, jog Prowidencija yra Giuseppės Giacomo dukra. Išnarpliojus painias giminystės linijas paaiškėjo, jog ji buvo jo anūkė, sūnaus Giuseppės, dirbusio LDK ir gyvenusio greta Vitebsko, dukra. Veikiausiai po tėvo mirties Prowidencija su mama grįžo į Varšuvą dėdės Giacomo globon. Apie 1771 m. ištekinata už gerokai vyresnio našlio, garsaus Varšuvos mediko, karališkojo dvaro ir Fontanų šeimos daktaro Jano Baptysto Czempińskio. Taigi minėta Klementyna Hoffmannowa buvo Giuseppės Fontanos proanūkė ir Giuseppės Giacomo Fontanos bei vilniškio Gioviano Pensos proproanūkė⁴⁰.

Santrumpos

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

Gauta 2020 04 01
Priimta 2020 04 10

Šaltiniai ir literatūra

1. *Allgemeines Künstler-Lexikon, Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*. Bd. 42. München–Leipzig: K. G. Saur, 2004.
2. Boberski, W. Dzieje fary w Witebsku i jej architektoniczne przemiany. *Sztuka Kresow Wschodnich*. 1999. T. 4: 33–51.
3. Boberski, W. Późnobarokowa cerkiew katedralna w Witebsku i jej rzymski pierwowzór. *Biuletyn Historii Sztuki*. 2000. N. 1–2: 105–148.
4. Boberski, W. Architektura kościoła i kolegium jezuitów w Witebsku. *Roczniki Humanistyczne Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*. 2002. T. 50, z. 4: 323–358.
5. Boberski, W. Maryjne sanktuarium karmelito w Białyniczach. Architektura i sztuka „Białoruskiej Częstochowy”. *Sztuka Kresów Wschodnich*. 2006. T. 6: 97–153.
6. Boberski, W. Z dziejów kościoła bernardynów w Witebsku. *Biuletyn historii sztuki*. 2013. T. 75. Nr. 4: 793–838.

⁴⁰ Giuseppės Fontanos dukra Prowidencija (g. ~1745/1750 Vitebske ?, m. 1816 Varšuvoje, palaidota Varšuvos Povonzkų kapinėse) su sutuoktiniu Janu Baptystu Czempińskiu (1721–1786) susilaukė 9 vaikų. Dukra Marianna Rozalia Regina (1772–1825) 1791 m. ištekėjo už dramaturgo, poeto Ignaco Tańskio (1761–1805). Judviejų dukra Klementyna (1798–1845) jau ankstyvoje jaunystėje demonstravo literatūrinį talentą. Išgarsėjo ne tik kaip rašytoja, pedagogė, bet ir kaip aktyvi visuomenės veikėja. 1829 m. ištekėjo už rašytojo, istoriko Karolio Boromeuszo Hoffmano. 1830 m. sukilimo metu įsteigė Varšuvos moterų patriotinės labdaros draugiją, skirtą kovotojų šelpimui ir sužeistųjų slaugymui. Po nesėkmingos sukilimo baigties emigravo į Prancūziją (Wójcicki, tom I, 1855: 68–71; Wójcicki, tom II, 1855: 186–188; Szenic 1979: 126–130; *Polski słownik* 1961: 573–576; *Polski słownik* 2018: 168–170).

7. Czyż, A. S. Artyści włoscy w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie nowożytnym – przegląd problematyki i postulaty badawcze. *Saeculum Christianum*. 2013. T. 20: 61–73.
8. D' Haarlem, Z. L'expédition des Capucins en Russie. *Collectanea Franciscana: Periodicum Cura Institutii Historici Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum Editum*. Rome: Istituto Storico dei Fr. Minori Cappucini, 1942. Vol. XII: 41–65.
9. Facchin, L. Dai Ceroni a Rocco Comaneddi: valsoldesi a Torino tra la fine dell'Ancien Régime e l'età napoleonica. *Artyści znad jezior lombardzkich w nowożytnej Europie. Prace dedykowane pamięci Profesora Mariusza Karpowicza*. Red. R. Sulewska, M. Smoliński. Muzeum Pałacu Króla Jana III Wilanowie, 2015: 91–107.
10. Jamski, P. J. Giovanni Pietro i Antonio – bracia Perti w Rzeczypospolitej. 2014. Prieiga per internetą: https://www.wilanow-palac.pl/giovanni_pietro_i_antonio_bracia_perti_w_rzeczypospolitej_rodzina_pertich.html
11. Janonienė, R. Sapięgų rūmų Antakalnyje architektas Giovanni Battista Frediani: biografijos bruožai. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. 2015. T. 77–78: 13–43.
12. Kaladžinskaitė, A. Nauji architektūros istorijos šaltiniai: architektas Juozapas Fontana. *Menotyra*. 2012. Nr. 4: 285–300.
13. Kaladžinskaitė, A. Architektas Domenico Fontana: autorystės labirintuose. *Menotyra*. 2018. Nr. 4: 259–277.
14. Kaladžinskaitė, A. Giuseppe Fontana – architektas ir bajoras: giminės istorija. *XVIII amžiaus studijos*. T. 5: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: luomas, pašaukimas, užsiėmimas*. Sud. R. Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019: 271–282.
15. Kamuntavičius, R.; Vasiliauskienė, A.; Lanza, S. M. Lugano ežero pakrančių menininkai – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės baroko kūrėjai (XVI–XVIII a.). *Darbai ir dienos*. 2014. Nr. 61: 233–261.
16. Karpowicz, M. *Antonio Paracco architetto del rococo estremo*. Valsolda: Comune di Valsolda, 2008.
17. Karpowicz, M. *Wileńska odmiana architektury XVIII wieku*. Bielsko–Biala: Dimograf Sp. Z.o.o., 2012.
18. *Lietuvos dailininkų žodynas*. T. 1: XVI–XVIII a. Sud. A. Paliušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
19. Paknys, M. Artyści w budowie kościoła Św. Piotra i Pawła i klasztoru kanoników laterańskich w Wilnie. *Przemijanie i trwanie: kanonicy regularni laterańscy w dawnej i współczesnej Polsce*. Pod red. K. Łatak i I. Markarczyk. Kraków: Zakon Kanoników Regularnych Laterańskich, 2009: 411–420.
20. Paknys, M. *Pažaislio vienuolyno statybos ir dekoravimo istorija*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013.
21. *Polski słownik biograficzny*. T. IX. Wrocław: Polska Akademia Umiejętności, 1961.
22. *Polski słownik biograficzny*. T. LII. Warszawa–Kraków, 2018.
23. Ragauskas, A. „Bartholomeus Cynaki ir C^o“. Italai Vilniaus miesto valdančiąjame elite XVII a. antroje pusėje – XVIII a. pirmoje pusėje. *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*. Sud. N. Asadauskaitė, A. Janužytė. Vilnius: Vaga, 2000: 178–205.
24. Skrabski, J. *Paolo Fontana: nadworny architekt Sanguszków*. Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie, 2007.
25. Szenic, St. *Cmentarz Powązkowski, 1790–1850 zmarli i ich rodziny*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979.
26. *Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV–XVIII wieku*. Red. P. Migasiewicz, H. Osiecka-Samsonowicz, J. Sito. Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016.
27. *Studi sui Fontana: una dinastia di architetti ticinesi a Roma tra Manierismo e Barocco*: a cura di Marcello Fagiolo, Giuseppe Bonaccorso. Roma: Gangemi Editore, 2008.
28. Uruski, S. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*. T. IV. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1907.
29. Wójcicki, K. Wł. *Cmentarz Powązkowski pod Warszawą*. T. I–II. Warszawa: drukarnia S. Orgelbranda, 1855.
30. Андреев, А. Н. Католический социум Санкт-Петербурга по метрическим записям прихода Греческой слободы (1710—1740 гг.): опыт составления и изучения базы данных. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. Серия „Социально-гуманитарные науки“. 2019. Т. 19. № 3: 6–15.

31. Крюков, Д. В. *Об идейном замысле церкви Рождества Богородицы с. Подмоклое*. Москва: Институт Наследия, 2019.
32. Малиновский, К. *Санкт-Петербург XVIII века*. Санкт-Петербург: Крига, 2008.
33. Михайлов, А. *Подмосковная ротонда и классические веяния в искусстве петровского времени*. Искусство: Издательство „Искусство“, 1985. № 9: 640–70.
34. *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. 1649–1825 гг.* Т. 4. 1700–1712 гг. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830.
35. Самыловская, Е. А. Социальные связи петербургских католиков в первой половине XVIII века. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2013. № 9(35): в 2-х ч. Ч. II: 153–158.
36. Самыловская, Е. А. Католическая община Санкт-Петербурга в первой половине XVIII века: дис. канд. ист. наук. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский гос. ун-т, 2016.

Aukšė Kaladžinskaitė

The Architects of the Fontana Family in the Polish-Lithuanian Commonwealth. The History of a Clan

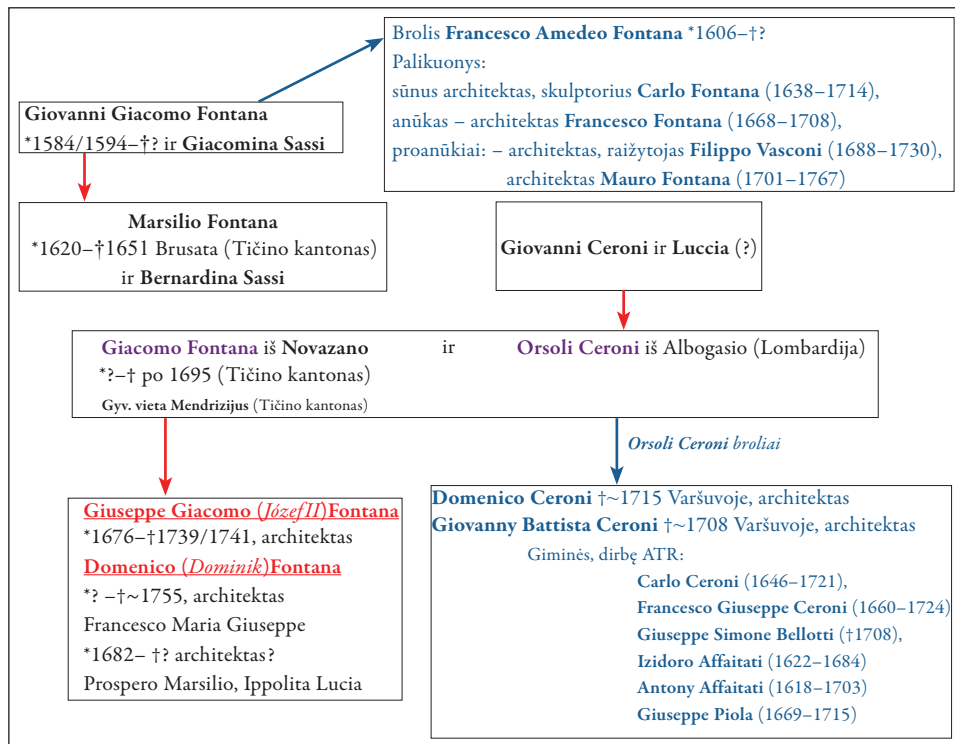
Summary

At the turn of the eighteenth century, the newcomers of the Fontana family settled in the Polish-Lithuanian Commonwealth and eventually rallied a clan of architects and engineers based on family ties. In the middle of the eighteenth century, some of the individuals connected by familial ties resided in Warsaw and worked in the milieu of the royal court, but the zone of their activity and influence covered almost the whole territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth. In the historiography of Polish art, the Fontanas and other architects related to them have been studied in some detail, but those family members who resided and worked in the Grand Duchy of Lithuania have not been adequately researched. The phenomenon of this clan is not featured in the circulation of the history of Lithuanian art, nor has its role in the evolution of eighteenth-century architecture of the Grand Duchy of Lithuania been assessed. The biographical information on the Fontana family and the data on their architectural activities suggest that the Fontana family of architects, which operated in the Polish-Lithuanian Commonwealth, comprised a group based on kinship that consciously sought to firmly establish themselves and assert leadership in the field of architecture. In the eighteenth century, the architects of the Fontana family introduced the stylistic trend of “Classicist” Baroque to the architecture of the Grand Duchy of Lithuania. This style encompassed the echoes of Northern Italian mannerism, ascetic and austere traditions of mature baroque of Rome, as well as ideas and variations of forms transformed in the milieu of Warsaw triggered by following such precursors as Tylman van Gameren. Classicist Baroque stimulated a wide response. In the eighteenth-century arena of baroque architecture of the Grand Duchy of Lithuania, it was competing against its main rival, the school of Vilnius Baroque.

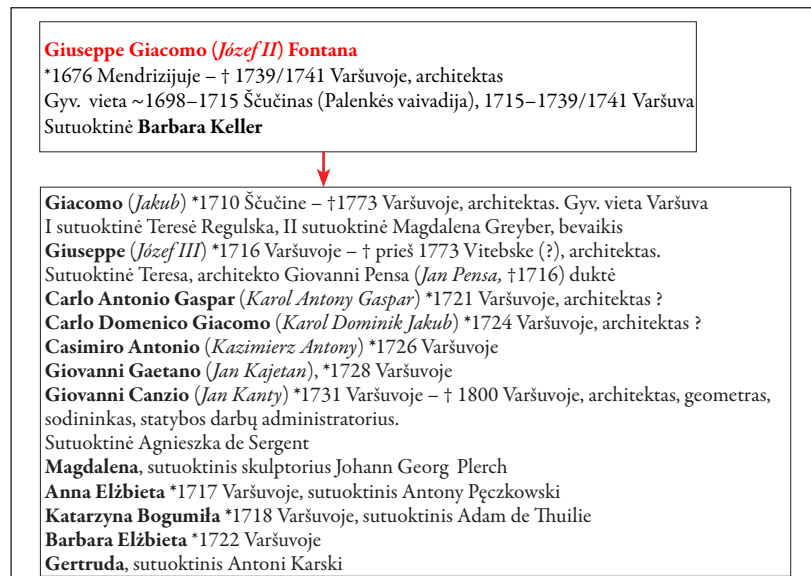
KEYWORDS: the eighteenth century, architecture, architects, geneology, clan, kin, family, connections, Fontana, architects of the Fontana family, Italians, Ticino, Lombardy, Polish-Lithuanian Commonwealth, Vilnius, Warsaw, Hrodna, Vitebsk, Russia

PRIEDAI:

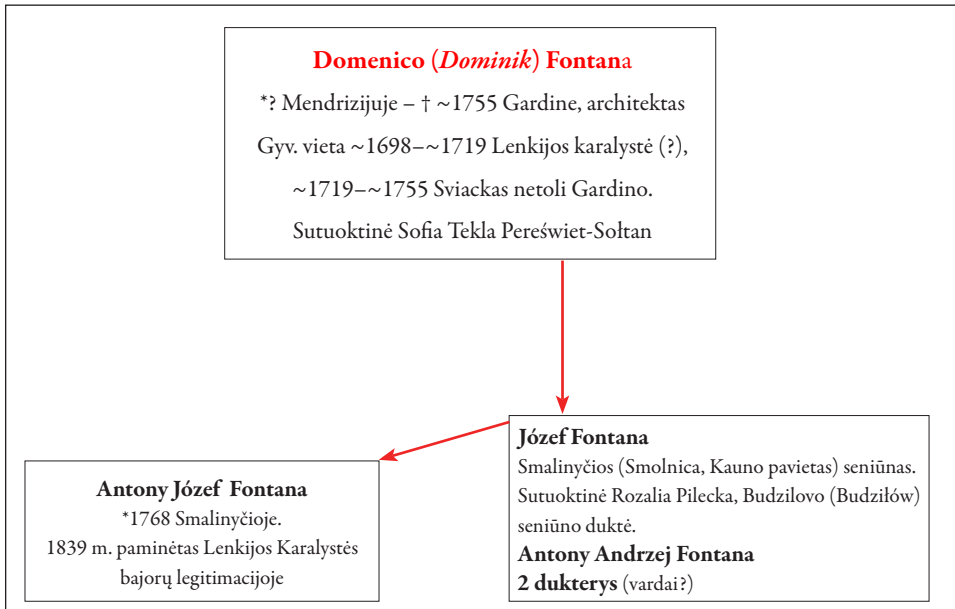
1. Giuseppe's Giacomo ir Domenico Fontanų giminės medis

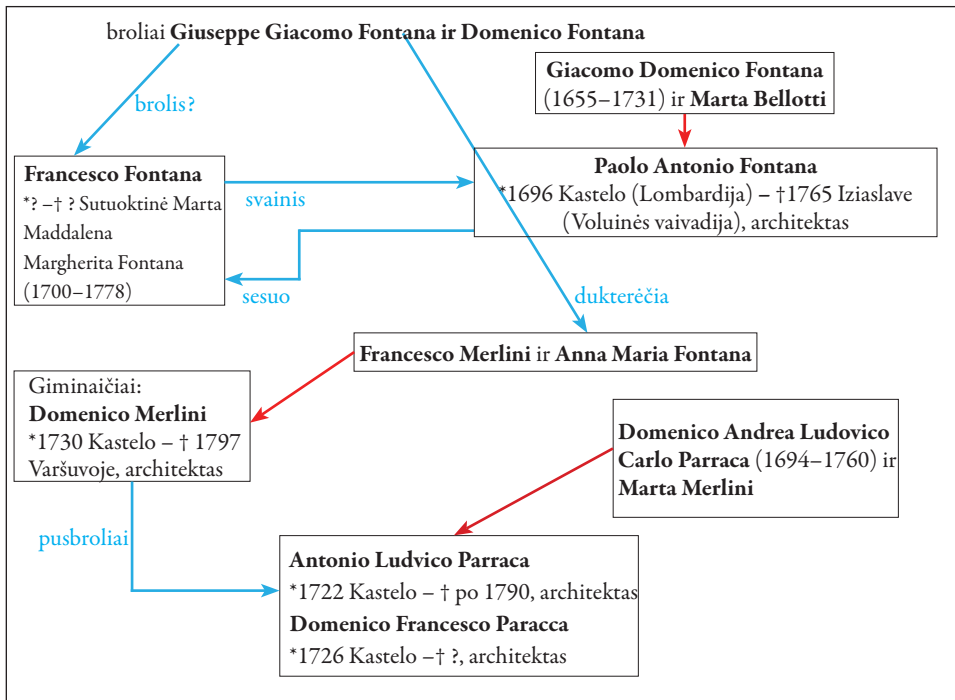
2. Giuseppe's Giacomo Fontanos vaikai

3. Domenico Fontanos palikuonys

4. Giuseppe Giacomo ir Domenico Fontanų giminystės ryšių rekonstrukcija

5. Giuseppe Giacomo Fontanos palikuonys

